

Economische politiek en de noodzaak te innoveren - de miljoenennota 2022

Lezing Jan Middendorp: De Balie Prinsjesdagontbijt 2021, Amsterdam, 21 september 2021

Dank Yoeri Albrecht voor de aardige introductie en de uitnodiging vandaag hier bij het Prinsdagontbijt in de Balie. Het is een eer op deze bijzondere ochtend te mogen spreken op de meest creatieve en bruisende plek van Nederland.

Ik wil iets zeggen over de economische politiek die nu nodig is. En de noodzaak niet alleen te kijken naar hoeveel geld moet waar naar toe maar ook hoe een innovatieve overheid geld slim kan inzetten. En naar hoe we besluiten over onze economische politiek nemen.

Het beeld in politiek Den Haag zelf stemt op dit moment niet vrolijk. Deze miljoenennota lijkt op zijn mooist gezegd een tussenstap naar het echte werk. Voor het echte werk is een missionair kabinet nodig. En snel ook want we moeten nieuwe dingen gaan doen. Ik ben optimistisch over de kansen voor Nederland zichzelf her uit te vinden en sterker uit de Covid19-epidemie te komen. Ik heb vanmorgen drie boodschappen.

No 1. NL heeft een goede financiële uitgangspositie maar er zijn risico's dus er moet snel een kabinet met een gerichte economische politiek komen

No 2. NL moet samenwerken in Europa maar vooral ook zelf haar economie sterker en innovatiever maken. Het democratisch begrotingsproces is daarbij cruciaal

No 3. Innoveer, niet een "sterke staat" maar een "sterke en slimme staat" is nodig

No 1. Na Corona

Sept 19 Begroting 2020 waar geven we het aan uit, moeten de meevallers naar aflossen staatschuld of lastenverlichting?

Sept 20 Begroting 2021 hoe groot wordt de terugslag en hoeveel munitie heeft Nederland nog?

Nu sept 21 bij de begroting voor 2022 dankzij alle gebrachte offers door de Nederlanders staat de economie er goed voor, en is er financiële ruimte. Tegelijkertijd zijn er buiten dat er geen kabinet is flink wat urgente problemen die niet alleen met geld op te lossen zijn.

Vanaf maart 2020 was het een hectische en vaak verdrietige tijd. Iedereen heeft persoonlijke herinneringen aan die eerste periode van de Covid19 epidemie, ik herinner mij vooral de enorme onzekerheid.

Je kunt zeggen dat de afgelopen anderhalf jaar tien jaar prudent financieel-economisch beleid is gebruikt om de covid19-epidemie economisch te bestrijden. Het recept van lockdown en steunpakketten was een combinatie van een communistische maatregel met een massieve keynesiaanse budgettaire reactie. Maar de instincten van Kamer en kabinet Rutte III waren goed en onze economie is weerbaar gebleken.

Dat is natuurlijk een algemeen op een macroblik gebaseerd statement. En dat is ten koste gegaan van vrijheid, kansen en heel veel andere zaken. Het zal, zelfs als geen nieuwe Covid19 varianten komen, nog lang duren voordat we deze tijd achter ons laten. Veel ondernemers en instellingen zijn nog dagelijks bezig met regels en veranderende regels, die hebben de vrijheid nog niet terug. Het innen van uitgestelde belastingen wordt soms pijnlijk. Steunpakketten verschillen onderling en er is gewerkt met voorschotten. Voorschotten kennen we nog uit het toeslagenschandaal. Er ligt ook nog een pak werk in de uitvoering.

Zo ik heb het woord uitvoering genoemd. Ik hoop dat er nu geen mensen – vooral de echte liefhebbers van de pure politiek - weglopen. Ik kom uit een familie waar veel en lang over politiek werd gepraat. Daar heb ik niets tegen maar we ook concreet dingen doen. Om allerlei redenen is er in de politiek te weinig belangstelling voor de uitvoering. Terwijl dat de sleutel is voor politici die de prioriteiten van hun kiezers willen realiseren.

Terug naar de Nederlandse economie. De uitgangspositie is goed maar er zijn risico's. Als de steun stopt, faillissementen terug gaan naar oude niveaus. Ze waren afgelopen periode lager dan normaal en dat blijft een vreemd fenomeen. In augustus de consumentenprijzen 3 % op jaarbasis gegroeid in de EU. Enkele maanden terug toen de eerste signalen van versnellende prijzen, inflatie dus, kwamen gingen centrale banken er vanuit dat deze tijdelijk zou zijn. Als dat niet zo is betekent dat dat de rente kan gaan oplopen. Dat is belangrijk om heel veel redenen. Onder andere voor het nu veel gehoorde "het geld klotst tegen de plinten".

No 2. Economisch beleid in een ruige politieke tijd

Als er financiële ruimte is. Moet de eerste vraag zijn hoe geven we dat dan slim uit. Het begrotingsproces is een cruciaal onderdeel van onze parlementaire democratie. Het budgetrecht is van belang voor de kwaliteit van de dialoog tussen Kamer en kabinet, zeker als die dualer en spannender moet.

In Nederland hebben we traditie van normen en kaders voor begroten. In dit woeste politieke vaarwater met bestuurlijke onzekerheid kunnen dat soort normen en kaders van

grote dienst zijn. We moeten met straks wellicht 20+ fracties en een minderheids-extra-parlementair-zaken-kabinet (wie weet?) niet terug naar de tijd dat al naargelang de economische ontwikkeling ruzie werd gemaakt over bezuinigingen. Ook moeten we niet terug naar de tijd dat grote uitgavenprogramma's slecht controleerbaar door de Kamer buiten de normale begrotingen door Den Haag zweefden.

Begrotingsnormen zoals de Zalmnorm bevorderen consistentie in gemaakte keuzes en transparantie in de gemaakte afwegingen. Zij helpen een democratisch controleerbaar speelveld voor de statengeneraal te creëren. Zij verkleinen politieke handelingsvrijheid op korte termijn maar dwingen samen te werken voor de lange termijn. Het gaat mij overigens niet specifiek om de Zalmnorm. Er is ook de Zijlstranorm die door de PvdA minister Vondeling omarmd werd in de jaren zestig van de vorige eeuw.

De economische politiek gaat al lang niet meer alleen over inkomen, werkgelegenheid en productie. Al die zaken die in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog in de advisering en modellen van economen en instituten als het CPB centraal stonden worden niet meer in isolatie besproken. Onze doelen liggen niet meer in nauwe financiële maar ook op zaken die niet goed in de modellen pasten, zoals natuur en klimaat.

Brede welvaart dus en hoewel dat concept inmiddels onderdeel van het politiek discours is het in Haagse structuren nog maar moeizaam verwerkt. Dat is een risicovolle situatie. Je zou kunnen zeggen dat we op het terrein van natuur en klimaat met tussen de 50 en 75% van de kennis 100% van de beslissingen nemen. Een gokje maar ik wil maar zeggen dat de brede welvaartswereld vol met onzekerheden zit. Een complex systeem als ons klimaat-de economie-de energierekening van de Nederlander laat zich niet zo makkelijk vangen in een snelle politieke oneliner. De vraag of we ons moeten richten op het klimaat zelf veranderen of op klimaatadaptatie in Nederland is niet zo makkelijk te beantwoorden of "door te rekenen" zoals dat genoemd wordt. Sturen op brede welvaart wordt alleen een succes als het onderdeel is van onze democratische processen en niet apart daarvan. Uiteindelijk gaat het over de ouderwetse uitruilen tussen vrijheid en gelijkheid, tussen werkgelegenheid en vergroening en zo meer. En daarin moet de Tweede Kamer een rol spelen. Een klimaatminister met doorzettingsmacht, een voorstel wat ik dit weekend hoorde, zal het risicovolle en waarschijnlijk kostbare project niet top down kunnen doordrukken. Er wordt in deze miljoenennota zo'n 7 miljard voor klimaat uitgetrokken. Wat betekent dat? Als die 7

miljard is om de urgenda-uitspraken van een rechter op te vangen is dat iets heel anders dan dat dat besteed wordt aan technologie.

Een tweede punt dat een democratische nieuwe economische politiek in de weg zit is dat steeds meer uitgaven buiten het begrotingsproces worden geplaatst. Te begrijpen vanuit de noodzaak samen te werken met andere landen en de fragmentatie in de Tweede Kamer maar ook een risico.

Een voorbeeld is het Wopke Wiebes fonds. Waarom wordt die pot met geld apart gezet en niet via de normale weg uitgegeven? Dat zou het veel beter controleerbaar maken en de kans vergroten dat het geld aan iets dat maatschappelijk rendeert wordt uitgegeven.

Als Nederland een spoorlijn moet bouwen gaan ze niet in Brussel vragen hoe dat moet. Dat is op het ministerie van I&W al jaren gesneden koek. Op nieuw terrein zoals digitalisering en klimaat bouwen we zelf te weinig kennis en kunde op in NL en wachten we te veel op de EU. Nederland moet samenwerken in de EU maar uit eigen kracht en met kennis en kunde.

Soms komen in stilte zonder al te veel aandacht afgesproken doelen terug. Neem het stikstofdebat. Het Nederlands parlement is vooral bezig de pijn te verdelen van al jaren geleden gemaakte afspraken. Soms op basis van zeer onzekere aannames. Ik wil maar zeggen als de Tweede Kamer niet oplet, krijgt onze begroting steeds meer een boekhoudkundig achterafkarakter.

Het zal duidelijk zijn dat het – zoals de EU commissie wil - buiten de nationale begrotingen plaatsen van de klimaatuitgaven geen goed idee is.

Het EU Coronaherstelfonds is eenmalig. Immers Covid19 was een uitzonderlijke gebeurtenis. De tijdens de Covid19 crisis uitgeschakelde Europese begrotingsregels, zouden dan ook niet afgeschaft moeten worden. Het is ook veel te vroeg tot de conclusie te komen dat het niveau van de Europese schuldregel i.p.v. 60% naar 80% 100% of 160% mag.

Ik herhaal het maar even: we moeten samenwerken in Europa. Maar uit eigen kracht en met kennis en kunde.

Bij de geldpolitiek is de situatie anders. Dat ze in Frankfurt met de rente doen is irrelevant zeiden economen van naam tegen mij in 2003 toen ik monetaire economie ging doen. Dat is nu verleden tijd. De rente heeft directe impact heeft op de NL economie. Het geld dat de ECB in de economie pompt zou Europeanen moeten bereiken. Lijkt er niet op dat dat

helemaal gelukt is. Lijkt er meer op dat het ook sterk bijgedragen heeft aan een *huizenbubble* en een *aandelenbubble*. De uitzonderlijke geldpolitiek heeft de verschillen via de huizenmarkt in NL vergroot. Politici moeten natuurlijk niet om rente x of y gaan vragen maar in de NL politiek heerst het idee dat politici niets mogen zeggen over de centrale bank. Terwijl debat over wat het beleid van ECB voor NL betekent op zichzelf al zou kunnen helpen. Daarbij moet de Kamer in de gaten houden – desnoods via haar eigen Bankpresident - of de ECB binnen haar mandaat blijft.

No 3. Sterke en slimme staat

Er wordt veel verwacht tegenwoordig in Den Haag van de “sterke staat”. Als zoon van communisten wantrouw ik dat concept natuurlijk. Maar goed dat wantrouwen opzij gezet zou het minstens een sterke EN slimme staat moeten zijn. Het moet gaan om een innovatieve overheid die mensen de ruimte geeft creatief te zijn en het beste uit zichzelf te halen. Dat gaat niet om geld alleen maar ook over hoe we bestaande dingen anders kunnen doen. Ik heb het dus over het innovatief vermogen van de overheid en samenleving.

Hoe gaan de discussies over innovatie in de politiek? We moeten een vuist maken tegen China / VS. Nederland is daarvoor te klein. Innovatie is grensoverschrijdend. Dus we moeten samenwerken in de EU. Vervolgens wachten we tot de EU met een plan komt en in de tussentijd proberen we professoren uit Duitsland naar Nederland te halen om onze eigen kenniseconomie te ondersteunen.

Eens per jaar is het verantwoordingsdag. Dan legt het kabinet verantwoording af over de uitwerking van haar plannen in het voorgaande jaar. Ik hield altijd een lijstje bij met mislukte ICT-projecten (dat ging om miljarden). Elk jaar werden er op deze dag moties ingediend dat het beter moest met de ICT, cyberveiligheid en de digitale overheid. Probleem was de minister te vinden die er over ging.

De Haagse structuren zijn gewoon niet goed uitgerust om nieuwe dingen te doen. Op dezelfde dag dat ik in de kamer de initiatiefnota “menselijke grip op algoritmes” lanceerde kwam een onderzoek uit dat de belastingdienst veel gebruik maakte van wat genoemd werd automatische besluitvorming. Dat werd door journalisten en in de tweede kamer als twee verschillende berichten gezien. Terwijl het over hetzelfde gaat.

Ik vrees dat wantrouwen ten opzichte van de overheid versterkt wordt door wat mensen zelf in het contact met de overheid meemaken – daarvan is het toeslagenschandaal natuurlijk een extreem voorbeeld.

De reden dat ik toch optimistisch ben is dat er op dit terrein zoveel kansen liggen en Nederland vaak heeft laten zien op kantelmomenten een stap voorwaarts te zetten. Er komt een kabinet en er is ruimte voor een optimistische en innovatieve politiek gericht op de praktijk. Een paar voorbeelden:

1. De extra miljarden voor onderwijs uitgegeven op een iets meer gedifferentieerde manier. De leraren op scholen in moeilijke postcodegebieden meer geven. Het is een meer gerichte aanpak en dankzij digitalisering op meerdere terreinen wellicht gebruikt kan worden.
2. Je kunt digitalisering ook inzetten om mensen snel en makkelijk te helpen of kwetsbaren die nu moeilijk de weg vinden in de overheidsbureaucratie de weg te wijzen.
3. Van toewijzen van vergunningen tot slim de buurt schoon houden tot informatie-uitwisseling om publieke dienstverlening te verbeteren. Door Nederlanders online een identiteit te geven en menselijke grip op algoritmen te houden kan het AVG proof.

Overheidsinnovatie kan kortom enorm bijdragen aan de uitvoering op ministeries (zoals Sociale Zaken) en uitvoeringsorganisaties (zoals de belastingdienst) maar het kan ook dienstbaar zijn en innovatie in samenleving en economie stimuleren. Een regering kan moeilijk een innovatieve creatieve samenleving en economie vormgeven als het eigen digitaliseringsinspanning niet orde is. Ik denk dat dingen anders doen in deze tijd nodig is om een beter functionerende en democratisch controleerbare overheid te bouwen. Een volgend kabinet zal daarvoor:

door bestaande belangen heen moeten breken

zichzelf anders moeten organiseren en samen moeten werken met niet overheidssectoren

veel meer moeten vertrouwen op mensen

Dank u wel.

Jan Middendorp

21 september 2021

Twitter: @Jan_Middendorp | W: janmiddendorp.nl

NB: uitgeschreven tekst kan afwijken van de gesproken tekst